

А. Т. Давид ох
(Вінниця)

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ОБРАЗ ДЕРЖАВОТВОРЦЯ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ Д. ДОНЦОВА

Повернення доброго імені Д. Донцова українському народу дає можливість більш детально дослідити багату спадщину цього славного сина України, великого патріота, теоретика українського націоналізму. В своїх працях, зокрема «Дух нашої давнини», «Модерне москвофільство», «Націоналізм», «Політика національна і опортуністична», «З приводу однієї ересі» та інших творах, Д. Донцов послідовно відстоює ідею провідної верстви, правлячої касті, під якою розуміє «щось подібне до Ордену, окрему положенням у суспільстві й духом верству “луччих людей...”, яка поповнювалася б вихідцями з усіх станів суспільства на підставі суворого добору ліпших...» Базою такої верстви, за Д. Донцовим, має стати не міфічний «демос», не маса (демократія), не клас (класократія), не партійно-політична програма (націократична монопартія), не «трудова інтелігенція, не клас хліборобів, а аристократія, здатна охороняти свою духовну й моральну вищість і чистість, свою форму й силу» (6—7)*.

Серед багатьох славних героїв, яких Д. Донцов відносить до провідної верстви, чільне місце займає постать Богдана Хмельницького — державотворця самостійної незалежної України.

Аналізуючи причини упадку гетьманської держави, втрати самостійності України, Д. Донцов твердить, що це сталося не від географічного становища країни, а через «змузичення провідної касті», через великі втрати її краєвих представників на війні, що призвело до занепаду козацького духу, повільного засвоєння ідеалів нижчої верстви. «Коли горде покоління тих, що “з Богданом ляха задавили”, по вуха погрузло в приватнім житті, їх заступили “байструки Єкатери́ни”. Коли амбіцією колишньої козацької старшини стало вже не “бути вільним”, не “всім верховодити”, не на Січі панувати, а на її землях жито сіяти, табуни розводити й картопельку садити в тіні чужого меча, — функції панування й верховодства перебрав на себе Румянцеві й Велемінови», — справедливо твердить Д. Донцов (27).

* Тут і далі подаються сторінки за книгою: Донцов Д. Дух нашої давнини. — 2-е вид. — Дрогобич, 1991. — 341 с.

Відстоюючи ідею провідної ролі козацької верхівки в житті суспільства, Д. Донцов гостро полемізує з М. Грушевським, П. Кулішем, М. Шаповалом, О. Назарчуком та іншими, що вони, розцінювали навіть такі героїчні постаті як Хмельницький, «скидають з постумена героя на користь пасивної маси» (74).

Постійно звертаючись до змісту універсалів Б. Хмельницького, його промов перед старшинами та послами, Д. Донцов робить такий висновок: щоб народ України став організаційно, культурно і духовно єдиним і сильним, необхідно відродити принципи ієрархічності суспільства, на чолі якого має стояти провідна каста, що має «благородні кістки», які звеличував Шевченко в «козацькім панстві», яка відмінна від колективного хохла. Досягти бажаного відродження можна через повернення до традицій старої України, яка ще не була заражена духом вегетативної культури, дихала сама й надихала свій народ духом героїчної культури (93). В цьому відношенні характерним може бути універсал Б. Хмельницького з Білої Церкви у 1648 р., де звертаючись до некозаків, гетьман пише: «но если ... нас (козаков) одоліють, то відайте панове, же і вас всіх малоросіянів ... огнем і мечем поруйнують і опустошать ... в рабську облекуть одержу», «за побіденням нас, абіє і вас побідять вразі і труди ваші їм в користь підуть» (125).

Постать Б. Хмельницького у творчості Д. Донцова стоїть поряд з багатьма ушавленими державними діячами та великими полководцями як України, так і зарубіжних країн. Це насамперед великі князі Київської Русі, мужні і талановиті полковники Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст., такі гетьмани України як І. Мазепа і П. Полуботок. Спорідненість долі, спільну удачу, прикмети духу правлячої каста знаходить Д. Донцов між Б. Хмельницьким, Кромвелем та Наполеоном, які в потрібний момент стали обранцями історії, прийняли іншу подобу, щоб воскреснути для нового життя. В іншому випадку Б. Хмельницький стоїть в одному ряду з Бісмарком, Рішельє, Клеменсо. Усіх їх об'єднує одна спільність — це люди особливого типу, особливої вдачі, фанатики, аскети, подвижники, формотворці (139, 143, 155).

Серед основних прикмет, чеснот Б. Хмельницького, як представника провідної верстви, Д. Донцов виділяє:

— шляхетність з такими основними прикметами як служба абстрактній ідеї, ідеалові, Богові; аскетизм, служіння вищій справі, вічне напруження і комбативність духу;

— мудрість, яка допомогала йому розуміти мету, охопити суспільство організуючою ідеєю. Серед багатьох прикладів про мудрість Б. Хмельницького Д. Донцов цитує і слова із народної пісні: «Тільки Бог святий знає, що Хмельницький думає, гадає»;

— мужність як символ відваги, войовничості, рішучості, безстрашності «твердої руки» формотворця.

Усі три чесноти — шляхетність, мудрість, мужність — Д. Донцов тісно пов'язує з психічною вдачею Б. Хмельницького, який, на його думку, поєднував динарсько-нордійські прикмети раси. Постать Б. Хмельницького за психологічною вдачею Д. Донцов ставить поряд з гоголівським героєм Тарасом Бульбою, козацькими типами з «Енеїди» І. Котляревського, представниками блискучої доби князівської Русі, козаччини (І. Богун), та інших (229).

Д. Донцов активно використовує образ Б. Хмельницького при аналізі формотворчих ідей правлячої касты у відношенні до землі, населення, влади. Автор дає порівняння мети суспільства в діях провідної і підвладної верстви: з одного боку, турбота про силу і славу усього суспільства, його згуртованість, об'єднуюча ідея, з другого — щастя, добробут вигоди окремих людей з усіма їх слабостями та егоїзмами, інстинктом самозбереження. До перших Д. Донцов відносить Б. Хмельницького, який, за словами пісні, «уже почав він землю копитами конськими орати, кров'ю поливати». Про ставлення сподвижників Б. Хмельницького до землі свідчить і промова Самійла Зорки над гробом Б. Хмельницького, коли він, звертаючись до хмельчан, сказав: «Хай говорять про наше лицарство і хоробрість поля і долини, вертепи і гори» (245, 248).

В образі Б. Хмельницького Д. Донцов бачить героя, для якого ідеалом є культ цілості національного організму Вітчизни, предків і слави. Б. Хмельницький протиставляється Барабашу, який волів не «за віру християнську ставати», а «з мостовими панями хліб сіль з упокоєм вічний час вживати». В цитованих Д. Донцовим універсалах Б. Хмельницького знаходимо заклики до боротьби за незалежність України, її славу: «...лучше убо и благополізніше за віру нам і за цілість отчизни на военнім од оружія бранного полягти, нежелі в домах своїх як невістюхи побієнними бути», бо в першому випадку бодай «слава і отвага наша рицарська во всіх європейських і інших странах славно провозноситься буде» (264).

Що дає сучаснику знання історії, традицій і духу нашої давнини? Чому можуть навчати сучасне покоління герої, подібні Б. Хмельницькому?

На поставлені питання Д. Донцов дає відповідь, аналізуючи стан державності в Україні в її історичному екскурсі.

Для того, щоб Україна відродилася, потрібна, на його думку, нова формуюча ідея, нова культура, які були розтриті ударами нової ідеології, що остаточно утверджується в суспільстві у 1917 р. Шлях до відтворення нової ідеї і культури Д. Донцов вбачав у поверненні до духу нашої давнини, до духу традиціоналізму. Тільки нові лицарі, герої типу князівських дружинників і козаків, «хмельничани з їх вождем», герої «часів степових лицарів Св'ятославів і Хмельницьких», «дияволи Хмеля» можуть сформувати нову касту провідників, сильних і твердих, рішучих і характерних, сильних духом і жадібних влади.